

Гладкова Є. О. старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІ підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Міжнародне право на сторожі особистості

Положення про неможливість приниження гідності особи не залежно від її статусу (підозрюваний, засуджений тощо) одержало в ряді міжнародно-правових актів пряме закріплення. Так, пряма вказівка на те, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і повагу гідності, властивої людській особистості міститься, наприклад, у ст. 10 Пакту про громадянські і політичні права – «нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідям» [1], ст. 3 (Заборона катування) Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод – «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2] тощо.

Основні ж загальні принципи поводження з особами щодо яких було обрано запобіжний захід або призначено покарання (ув'язнені або затримані тощо) закріплено у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями (резолуція ООН № 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року). Вказані правила вперше були сформульовані у збірнику правил запропонованому Міжнародною кримінальною і пенітенціарною комісією та схвалені Лігою Націй у 1934 році. В якості основних принципів при поводженні з в'язнями (ув'язненими) вказується: на заборону дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, сімейного становища або соціального стану (ч. 1 ст. 6); на необхідність поваги до релігійних переконань та моральних засад (ч. 2 ст. 6) [3]. У ст. 65 Правил

окрема увага звертається на те, що «поводження з ними повинно зміцнювати в них відчуття власної гідності та усвідомлення своєї відповідальності» [3]. Положення щодо поваги гідності правопорушника поширюються і на випадки призначення йому покарання не пов'язаного з позбавленням волі, про вказано у Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (прийняті Резолюцією № 45/110 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року). Так у п. 3.9 вказано, що «на всіх стадіях забезпечується повага людської гідності правопорушника, до якого застосовуються не пов'язані з тюремним ув'язненням заходи» [3].

Розглядаючи питання міжнародних стандартів щодо поваги честі та гідності слід зазначити, що поряд з гідністю людини взагалі, окремими міжнародно-правовими актами закріплено вказівку на необхідність поваги гідності дітей. На наш погляд, це пов'язано по-перше з тим, що нерідко виникає питання про те, що лише соціально зріла особа, яка здатна усвідомлювати себе як окремий індивідуум може вважатися особистістю і користуватися всіма правами, що надаються державою (суспільством). По-друге, з тим, що діти мають право на особливу турботу і допомогу. Як вказується у Преамбулі Конвенції про права дитини (далі – Конвенція), яку ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 року, згідно Декларації прав дитини, «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [4].

Вказані положення конкретизовано у ч. 1 ст. 19 Конвенції: «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» та ч. 1 ст. 23: «держави-

учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства» [4]. При цьому на країни-учасниці Конвенції покладено обов'язок не просто піклуватися про дітей, але створити для них такі умови, за яких можна було б говорити про їх фізичну та психічну захищеність незалежно від їх віку.

Міжнародно-правовими актами вказується також на те, що діти мають можливість користуватися особливою повагою та турботою, навіть у випадку вчинення нею правопорушення. Держави-учасниці забезпечують, щоб: жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання (п. (а) ст. 37 Конвенції); мало місце гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку (п. (с) ст. 37 Конвенції) [4].

Загальновизнаним є право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві (ч. 1 ст. 40 Конвенції) [4].

Вказане свідчить про те, що міжнародно-правові акти визначають гідність особистості як одну з найвищих людських властивостей та соціальних цінностей, при цьому гідність належить людині від її народження та є джерелом всіх інших прав і виражається у визнанні за людиною цінності як істоти, наділеної розумом та волею, незалежно від того, що вважає сама людина про себе і як її оцінюють оточуючі.

Питання про «право на захист честі та гідності» набуває додаткової актуальності також у зв'язку з розвитком біомедичних та біологічних наук,

зокрема, генетики та генної інженерії. Зокрема, занепокоєння викликає стрімкий розвиток технологій клонування. У пункті 11 Віденської Декларації і Програми дій, прийнятої ще 25 червня 1993 на Другій Всесвітній конференції з прав людини наголошувалося, що «прогрес в деяких областях, особливо в біомедичних і біологічних науках, а також у галузі інформаційних технологій, може мати потенційно негативні наслідки для недоторканності, гідності та прав людської особистості, і закликає здійснювати міжнародне співробітництво з метою забезпечення повної поваги прав та гідності людини у цій сфері, що знаходиться в центрі уваги всього людства» [5]. Закріплення цього положення дало підстави відносити питання про біологію та генетику до предмету міжнародного права. У подальшому, після тривалого обговорення цієї світової проблеми, з метою врегулювання відносин у галузі біоінженерії та генетики, 11 листопада 1997 року було прийнято Загальну декларацію про геном людини та права людини [6], яка була першим загальновизнаним правовим актом у галузі біології. Прийняття цього акту обґрунтовується тим, що у зв'язку з розвитком генної інженерії виникає безліч питань які торкаються лікарської етики: проведення досліджень та маніпуляцій з генетичними матеріалами та клітинами людини тісно пов'язано з взяттям зразків біологічних матеріалів. Такі матеріали необхідні як для діагностичних досліджень, так і для створення генетично модифікованих організмів, тканин або органів шляхом молекулярного клонування. При цьому в організм людини може вводиться генетичний матеріал власного або чужорідного походження з метою корекції патологічних проявів його геному чи інших способів генотерапії, які торкаються інтересів як особи, що досліджується чи піддається лікуванню, так і її родичів і нащадків.

Дослідження геному конкретної людини дозволяє виявити генетичні хвороби та аномалії, які передаються з покоління в покоління. А інформація щодо захворювання людини може призвести до її викривлення чи взагалі дискримінації окремих осіб або груп осіб на основі отриманої про них

генетичної інформації. У таких випадках виникає небезпека приниження гідності людини, що потребує розробки заходів щодо запобігання таким проявам та протидії ним. У зв'язку з цим, у преамбулі Загальної декларації про геном людини та права людини вказується, що «наукові дослідження по геному людини та практичне застосування їх результатів відкривають безмежні перспективи для поліпшення здоров'я окремих людей і всього людства, підкреслюючи водночас, що такі дослідження повинні ґрунтуватися на всебічній повазі гідності, свобод і прав людини, а також на заборону будь-якої форми дискримінації за ознакою генетичних характеристик» [6]. Крім цього, у ст. 2 Декларації йдеться про те, що «кожна людина має право на повагу її гідності і її прав, незалежно від її генетичних характеристик. Така гідність беззаперечно означає, що особистість людини не може зводитися до її генетичних характеристик, і вимагає поваги її унікальності та неповторності.

Декларація по-новому розкриває проблему забезпечення охорони та захисту честі та гідності особи та окреслює коло питань, пов'язаних з дотриманням поваги до гідності людини, незалежно від її генетичних характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1360158881064154.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1360158881064154.

3. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : Правила, Міжнародний документ від 30.08.1955 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

4. Конвенція про права дитини : Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

5. Венская декларация и Программа действий: Декларация, принята на Всемирной конференции по правам человека 25.06.1993 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_504.

6. ¹ Загальна декларація про геном людини та права людини : Декларація, Міжнародний документ від 11.11.1997 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_575.